

HISTORIAALLISET MATKAILUKOhteet PUNKAHARJU JA SAVONLINNA

Timo Auvinen

Timo Auvinen

restonomi (AMK)

TAE, konsulttiyrittäjä 2001-10

Saimaan Matkailu ry, toimitusjohtaja 1996-2000

Retretti Oy Ltd, toimitusjohtaja 1991-95

UM/UL, kaupallinen sihteeri, Lontoo ja Edinburgh 1984-91

Punkaharju

Suomen vapaa-ajan matkailuelinkeino sai alkunsa Punkaharjulla. Vahva väittämä, mutta mielestäni perusteltu. Ensimmäiset matkailijat maassamme, kotimaiset tai ulkomaiset ja riippuen tietysti käsitteen määrittelystä, ovat käyneet ennen Punkaharjua myös muualla, mutta elinkeinon mitat täyttävää vapaa-ajan matkailua esiintyi hyvin vähän ennen 1800-luvun puoltaväliä. Tällöin Punkaharjulle avattiin jo ensimmäiset majoitushuoneet matkustavaisille, jotka tulivat paikalle vain viettämään aikaa kauniissa luonnonympäristössä. Maassamme on toki ollut kievareita ja kaupunkihoteleja sekä kuljetus- ja ateriapalveluja, mutta asiakkaat ovat olleet virkamiehiä, sotilaita, kauppiaita, tutkijoita tai taiteilijoita, yksittäisiä tai pienryhmissä työasioissa liikkuvia tai mystiikkaa ja innoitusta etsiviä seikkailijoita. Lomailu esteettisten elämyksien kokemiseksi oli vain harvojen huvi ja Suomen matkailujayhdistys aloitti toimintansa vapaa-ajan matkailun edistämiseksi vasta 1887.

Esteettisiä matkailumotiiveja Suomen alueelta 1700-luvun lopulta haettiin lähinnä järviolueelta, Imatran vapaana virtaavalta, mahtavalta luonnonkoskelta ja Suomenlahden saaristosta sekä rannikolta. Ajan hengen mukaan ”paluu luontoon” oli trendi ja lisääntyvä kansainvälinen vuorovaikutus ja kirjallisuus toivat uutta tietoa eri maista, kansoista ja niiden erikoisuuksista. Näitä haluttiin kokea ja aistia joko käymällä paikan päällä tai koproimalla niiden tyylejä rakennuksiin tai puutarhoihin. Syrjäinen Pohjola ei voinut kilpailla Euroopan tunnettujen nähtävyyksien, antiikin arkkitehtuurin

Kuva Suomen Matkailijayhdistyksen vuosikirjasta 1926
Se oli omistettu Itä-Suomelle

tai hoidettujen puistojen kanssa, mutta meillä oli tarjota kiinnostavaa erämaata ja alkuvoimaa.

Sen aikaiset "trend-setterit" olivat Venäjän keisarillinen perhe seurueineen. Heidän elämäänsä seurattiin tarkoin aikakauden medioissa. Kun Aleksanteri I teki 1803 tarkastusmatkan nykyiseen Kaakkois-Suomeen seuraten sen ajan Venäjän ja Ruotsin valtakunnan rajaa alkaen Kotkan seudulta ja jatkuen Mäntyharjun kautta Savonlinnaan, Punkaharjulle ja siitä edelleen Sortavalaan, niin hänen matkansa edistymistä kuvattiin tarkoin saksankielisessä pietarilaislehdessä St. Peterburgische Zeitungissa. Seurueen koostumus ja sen reitti olivat matkan sotilaallisesta syystä huolimatta täysin julkisia ja ihailla täytyy sen ajan viestintää ja kuriiripalveluja, sillä matkakuvauksia julkaistiin pitkin matkan kestoja. Matkan varrelle Itä-Suomeen on jäänyt keisarin käynnin muistona erilaisia, todellisia tai tarinoiden mukaisia tauko-, juoma- tai yöpymispaikkoja. Keisari kävi tietysti Olavinlinnassa, mutta nykyisellä opaskierroksella ainoaksi maan hallitsijan visiitiksi linnaan mainitaan Kustaa II Aadolfin käynti vuonna 1622.

Juuri tällä matkalla Aleksanteri noteerasi syystä tai toisesta Punkaharjun ja sitä kuvattiin lehden matkakertomuksessa "sianseläksi". Kun Keisari vielä, ainakin perimätiedon mukaan, antoi matkan jälkeen määräyksen säästää Punkaharju enemmil-

tä hakkuilta, niin Pietarin seurapiirien kiinnostus oli varmaan jo silloin herännyt. Määräyksen perusteet olivat nykyarvioiden mukaan ennen kaikkea liikenneturvallisuuteen perustuvia tai sotilaallisia, mutta pienellä mielikuvituksen lisäyksellä voidaan listaan lisätä myös maisemalliset syyt. Sen ajan matkustajille kaskeamisen vuoksi laajat metsäraiskiot olivat varmaan lohdutonta katseltavaa.

Keisarillisen senaatin päätöksellä alue suojeltiin 1844 kruununpuistoksi ja harjulle rakennettiin metsänvartijoille talot, joihin varattiin tiloja myös matkustavaisille. Loppu on historiaa, ainakin Suomen

matkailun kannalta. Punkaharjulla toimii edelleen jo tuolloin vaatimattoman alkunsa saanut ja useaan kertaan korjattu sekä laajennettu Valtionhotelli, maamme pisimpään toiminut loma-hotelli. Nykyisin parantolakäytössä olevaan, vuonna 1914 rakennettuun, myöhäisjugendtyyliseen Finlandia-hotelliin liittyy sekä matkailuhistoriaa, että kirjoittajan henkilökohtaisia muistoja. Hotelli- ja Ravintolaopiston väliharjoittelukesänäni 1970 tomera yrittäjä Alli Anttilainen johti hotellia yhtenä Matkailuliiton ja Matkaravinnon viimeisistä, lähes legendaarisista naisjohtajista. Edellisenä kesänä "oppiäitinä" oli ollut saman koulukunnan edustaja, Savonlinnna Wanhon Kasinon johtaja Johanna Kaartinen.

Finlandian perustamisvaiheeseen liittyy samantapaista polemiikkaa, jota lievempänä käydään myös nykyisin, kun arvioidaan venäläisille tarkoitettuja lomakylä- ja matkailuhankkeita. Maatila, josta Finlandian tontti erotettiin, aiottiin aikoinaan pilkkoa pietarilaisille rikkaille huvilatonteiksi. Isänmaalliset "Finlandia, Aktiebolag för Internationel Touristtrafik" -yhtiön omistajat kuitenkin halusivat suojella alueen "uhkaavalta muukalaisvaaralta" ja nostaa alueen palvelutasoa. Valtionhotelli oli silloin jo vanha, eikä tyydyttänyt sen ajan matkailijoiden vaatimuksia, ja Finlandiaan tuli tiettävästi ensimmäisenä hotellihuonekohtaiset kylpyhuoneet. Talvimatkailukohteena Finlandiaa ja Punkaharjua

markkinoitiin 1930-luvulla Suomen St. Moritzina. Finlandian rakennus odottaa nyt matkailun suhteen aikaa parempaa, joka varmasti enemmän tai myöhemmin koittaa. Kruununpuisto-nimellä toimii nykyisin lähes samaan aikaan Finlandian kanssa rakennettu, mutta arkkitehtonisesti täysin erilainen, funkkistyylin tuloa enteilevä Takaharjun keuhkotautiparantola. Parantolaja sairaalamielikuvien muuttaminen nykyaikaiseksi vapaa-ajan wellness-konseptiksi on haastavaa varsinkin, kun tiukka talous vaatii, että molempia toimintoja toteutetaan saman katon alla. Kaikki Punkaharjun hotellit ovat lyhyitä kausia lukuun ottamatta olleet taloudellisesti epävarmoja yrityksiä ja lukuisten omistajajärjestelyjen kohteina.

Laajemmin suomalaiselle herrasväelle ja opiskelijoille harju tuli tutuksi 1800-luvun aikana erityisesti kansallisen heräämisen seurauksena. Lukuisat kuvaukset Punkaharjun kauneudesta erityisesti Runebergin ja Topeliuksen kirjoituksissa, innostivat siihen kykeneviä kansalaisia tutustumaan maan eri kohteisiin. Tunnettujen kävijöiden matkakertomusten ja -oppaiden ohella postikortit, sen ajan ”facebook”, olivat tärkeä media Punkaharjun maineen ylläpitäjänä jopa kansainvälisesti.

Koko kansan matkakohdeena Punkaharju on myös ensimmäisiä, sillä sosiaalinen lomatoiminta alkoi siellä 1940-luvun alkupuolella. Työväestön omaehtoinenkin matkailu lisääntyi kasvavan vaurauden myötä jo 1900-luvun alussa, mutta huoli suurperheiden äitien ja lasten hyvinvoinnista viime sotien aikana johti Punkaharjun Lomakylän toiminnan aloittamiseen. Pian toimintaan tulivat mukaan ammattiliitot ja Lomaliitto on ollut siitä lähtien aina vuoden 2010 konkurssiinsa asti merkittävä matkailutoimija Savonlinnan seudulla.

Punkaharjun matkailun lähihistoriaa ovat myös maankuulut Metsämuseo Lusto ja Retretin taidekeskus. Yhteisenä piirteenä Lomaliitolla ja Retretillä voidaan katsoa olevan niiden vahvat, matkailun toimialan ulkopuoliset omistajataustat, jotka ovat tukeneet taloudellisesti epävarmaa toimintaa, mutta samalla ne ovat muodostaneet eräänlaisen ”kultaisen häkin” rajoittaen toimintamallien kilpailukyistä kehittämistä. Hotellien tavoin nämä Punkaharjun matkailun vetonaulat ovat lyhyitä kausia

Tyyliltään lähinnä myöhäisjugendia edustava Finlandia avattiin ensimmäisen maailmansodan kynnyksellä 1914 ja odottaa nyt aikaa parempaa

lukuun ottamatta painineet taloudellisten vaikeuksien kanssa. Sisältöjensä puolesta alueen kokonaistarjonta kesäisin on kuitenkin vertaansa vailla ja maan ehdotonta huippuluokkaa.

Kautta sen matkailuhistorian Punkaharjulla on huomioitu ympäristön suojeluarvot ja yritetty soveltaa niitä ihmisten tarpeiden kanssa yhteen. Myös tässä suhteessa Punkaharju on matkailullinen esimerkki ja edelläkävijä Suomessa. Lähihistorian merkittävimmät toimenpiteet olivat suojellun harjualueen ohittavan tien rakentaminen vuonna 1974 ja leirintäalueen siirto pois keskeiseltä ja kauniilta, mutta luonnoltaan haavoittuvalta Mustaniemeltä.

Savonlinna

Savonlinnan kohoaminen maan matkailukohteiden eturiviin tapahtui osittain Punkaharjun myötaivaikutuksella. Runeberg, Topelius ja myös monet muut ulkomaita myöten ylistivät seutukunnan kauneutta, mutta itse Savonlinnan kaupunkia rakentaneen Topelius kutsui ”näärännäpyksi kaunottaren silmässä”. 1800-luvun alkupuoliskolla Olavinlinnan sotilaallinen ja muu käyttö vähenivät ja linnasta

Kuvatoimittaja muistelee: Tulimme sisävesihöyryllä Lappeenrannasta, ja vietimme hyvin levottoman yön laivan ahtaissa hyteissä Savonlinnan satamassa, jossa nähtävästi oli meneillään jonkinlainen yöllinen markkinajuhla. Seurassani Lasse Samuelsson (t), Fin-nair/Tukholma, ja Janne Jagerwall, Svea Resebureau. Heitä kiinnosti erityisesti laituriin suuren maailman tyyliin kiinnitetty vesitaso. (Kuva: Risto Hemming, 1973)

tuli lähes ongelma. Se rapistui käytön puutteessa ja tulipalojen seurauksena. Kansallistunnon muistomeriksi ja sen myötä merkittäväksi matkailukohteeksi linna muotoutui erityisesti vuonna 1875 pidettyjen 400-vuotisjuhlien ansiosta, joita varten linnaan tehtiin myös ensimmäiset, merkittävät restaurointityöt.

Samoihin aikoihin kulkuyhteyksien voimakas kehittyminen, rautatie Pietarista Helsinkiin ja myöhemmin myös Punkaharjulle ja Savonlinnaan, Saimaan kanava sekä höyrylaivat tekivät matkustajaliikenteen mahdolliseksi. Vaikka matkailijoiden määrä pysyi vuosikausia vain muutamissa sadoissa, niin he antoivat merkittävän sysäyksen kaupungin elinkeinoelämäänsä ja muutoksen alueen koko ilmeeseen. Hienojen rouvien asut ja tuoksut, eri kielten sekamelska, vilkas torielämä, monet juhlatilaisuudet, yksityiskotien majoitushuoneiden vuokraustoiminta ja uusien kausiluontoisten palveluammat-tien syntyminen tekivät kaupungin kesästä täysin erilaisen talvisesta kituuttamisesta. Savonlinnassa matkailutoimisto aloitti vuonna 1910 eli tasan 100 vuotta sitten toimintansa ja matkailumarkkinointia harjoitettiin jo oppaiden, postikorttien, karttojen ja esitteiden, prospektien, muodossa jo 1800-luvulla. Savonlinnan paikallinen Suomen Matkailijayhdistyksen haaraosasto toimitti oppaan matkailijoille vuonna 1900. Siinä ovat aikataulut 15 seudulliselle

tai lähikaupunkeihin ajavalle höyrylaivalle, kuvaus Olavin-linnasta ja kaupungista, tietoja majoitusliikkeistä sekä osoiteopas eri palveluille. Samaisessa oppaassa on kuvattu tietysti myös 1896 valmistuneen Olavin Kylpylaitoksen palveluja, joista nykyaikana voi vain unelmoida:

”Kylpylaitoksen fasaadilla on oivallinen ja tilava veranda joka sadeilmalla on hyvänä kävelypaikkana” --- ”suurenmoinen juhlasali, johon mahtuu 500 à 600 henkilöä” --- ”korkea ja kaunis ruokasali, hauska luku- ja sanomalehti-huone, ravintola huone, naisten huone y.m. ja on se varustettu tilavilla verannoilla. Kasinossa on hyvä flyygeli, seurapeliä, sanomalehtiä y.m. kylpylävi-

eräiden käytettäväksi. Koko Kasino verannoineen on valaistu acetyleni kaasulla. Kylpylaitoksen musiikkipaviljongissa soittaa hyvä torviseitsikko joka päivä viisi tuntia. Kerran viikossa pannaan kylpylaitoksella iltama toimeen. Keilarata sekä lawn tennis ja krokettikenttä on puistossa käytettävissä. Lawn-tennisradan vieressä on kioskki virvoitusjuomien, leivoksien, valokuvien, sanomalahtien y.m. myymistä varten. Kylpylaitoksen puiston läheisyydessä on kaupungin puutarhurin L. Larsson’in kukkakauppa. Soutu- palko- ja purjeveneitä on saatavissa.”

Paikkakunnan lehti julkaisi kaikkien kylpylään sisäankkirjoittautuneiden nimet ja tittelit. 1896 lehdissä vilahtelee pääasiassa asessoreita, professoreita, insinöörejä, everstejä, konsuleita tietysti rouvineen tai rouvia tyttärineen, salaneuvoksia ja jopa ruhtinatar. 1912 mukana oli jo niinkin tavallisia titteleitä, kuin kauppatmatkustaja, emäntä, lot-jamies, lehtori ja työmies. Kylpylän asiakaskunta kotimaistui maan itsenäistyessä ja koko toiminta hiipui 1930-luvulle tultaessa, jolloin myös Aino Ackté teki viimeisen yrityksen oopperajuhlien elvyttämiseksi. Yritys oli hyvä ja vuosisadan alun kansainvälinen ilmapiiri vallitsi jälleen kaupungissa, mutta ilo oli tällä kertaa lyhyt alkaneen laman ja sotien vuoksi. Kylpylätoimintaa jatkettiin kesäisin yhä pienenevässä mitassa aina 1960-luvulla asti, jolloin vanha rakennus paloi. Uuden alun toimintaan toi

1969 aloittanut Kylpylä Hotelli Casino, ja puuhuviloiden roolia ovat yrittäneet paikata kesähotelleina toimivat opiskelija-asuntolat. Uusiakin kylpylöitä suunnitellaan, mutta enää Savonlinna ei ole siinä kehityksen kärjessä.

Matkailijayhdistyksen Oppaan mukaan vuosisadan vaihteessa kaupungissa oli Seurahuone osoitteessa Olavinkatu 5 ja uusi, suurempi Matkailijahotelli oli rakenteilla torin laitaan, siitä tuli myöhemmin Hotelli Seurahuone. Molemmissa majoitusliikkeissä oli täysi ravintola, samoin kuin kylpylaitoksellakin. "Hyvää ruokaa halvalla hinnalla" sai Rouva I. Holopaisen pitämästä Anniskeluyhtiön ravintolasta ja Hungerborgissa eli Nälkälinnassa oli näköalatornin lisäksi raattiusravintola. Kaupungissa oli myöhemmin myös matkustajakoteja ja yksityiset perheet vuokrasivat huoneita matkailijoille. Keskelle kaupunkia, nykyisille Kasinon saarten laakeille rantakalliolle oli matkustavaisille rakennettu useita, komeita puuhuiloita, joissa kesävieraat asustelivat nauttien kylpylän palveluista, retkistä, kulttuurista ja toistensa seurasta. Nyt nuo kalliot ovat osittain räjäytetty betoniautotallien ja rivitalojen tieltä. Näärännäppy-maineen uusiutumisen uhka on todellinen.

Savonlinnan matkailusta puhuttaessa ei voi sivuuttaa oopperajuhlia. Savolainen-lehdessä hehkutettiin heinäkuun alussa 1912 ensimmäisiä juhlia: "Tällöin, luonnonkauneuksiemme korkeimman täydellistymisen ihaninta aikaa wietettäessä kesäisin sydämin ja kiitollisin mielin näemme pienessä, Saimaan wellowien wesien syleilemässä kaupungissamme tuhansia vieraita, toiset kotosilta rannoilta, toiset rajojemme yli tulleina juhlimassa, laulun ja soiton suuria juhlia wietämässä". Heti juhlien jälkeen pohdittiin lehden palstoilla juhlien kannattavuutta, kotimaisten esiintyjien määrää ja tasoa ja korkeakulttuurin tarjonnan levittämistä myös Helsingin ulkopuolelle. "Taiteen kohottamiseen nähden emme suinkaan woi ainoastaan ja oikeasti ohjeeksemme ottaa sitä kuivahkoa liikeperiaatetta, että jokainen yritys, joka ei tarjota mahdollisimman suuria rahallisia tuloksia, on ehdottomasti tuomitava. Ei." Juhlien sisältö ja markkinoinnin viesti, tasokas taide kauniissa ympäristössä, pätee ja toimii edelleen.

Vaikka oopperajuhlien alkutaival oli lyhyt eikä kylpylätoiminta ennen uutta Casino-hotellia nousut merkittäväksi massamatkailuliiketoiminnaksi, niin ne profiloivat Savonlinnan matkailua jo silloin ja yhä edelleen. Oopperajuhlat elää uutta tulemis-

taan jo yli 40 vuotta ja on valtakunnan merkittävin kulttuurimatkailutuote. Mahtavasta höyrylaivastosta on vain rippeet jäljellä, mutta silti valkokylkien mielikuva on vahva suomalaisten silmissä ja mie-lissä. Aikanaan vahva "brändi" ei haalistu, vaikka tuote ei enää vastaakaan sitä, mitä se aikoinaan oli. Saimaan kanavan kautta laivat kulkivat aina Viipuriin, Pietariin ja Suomenlahden rannikolle. Junayhteys Lappeenrantaan ja siitä laivalla Savonlinnaan oli paras yhteys Pietarista tai Helsingistä, kunnes rautatie ulottui Savonlinnaan 1908. Savonlinna oli Saimaan laivaliikenteen ehdoton keskus aina vuoteen 1981, jolloin suuren julkisuuden saattelmana yhdeksän perinteistä höyrylaivaa huutokaupattiin Saimaan Laivamatkat Oy:n konkurssin yhteydessä. Yhtiö oli muodostettu 1967 Saimaan alueen kaupunkien ja kuntien yrittäessä pelastaa kaupunkien välisen laivaliikenteen. Savonlinnan satamassa kävi siihen mennessä aina 1920-luvulta lähtien päivittäin kymmenkunta matkustajahöyryä ja toinen mokoma seilasi ympäri Saimaata eri kohteissa. Surkuhupaisaa on, että Saimaan laivat lopullisesti värikkäiden vaiheiden jälkeen upotti Savonlinnan valtuuston päätös, josta Itä-Savo kirjoitti otsikolla 13.2.1981 "Saimaan laivat upposi". Savonlinnan Sanomat totesi matkailullisen kulttuuriskandaalin olevan tosiasia ja merimaalari Erkki Riimala kirjoitti kolumnissaan seuraavasti: "Maailman suurin matkustajahöyrylaivasto siirtyy imperfektiin. Olemme onnistuneet pääsemään irti ainutlaatuisuudesta. Kolminkertainen eläköönhuuto tavanomaisuudelle, vesibusseille ja muille vesien pikataipaleiden kulki-joille. Eipähän meitä pystytäkään ainakaan moittimaan takapajuisuudesta."

Matkailu Savonlinnan seudulla kasvoi ja kehittyi "orgaanisesti" yli sadan vuoden aikana ja matkailijamäärät lisääntyivät vuositasoilla vaihdellen aina 1980-luvun lopulle asti. Kotimainen kilpailu on koventunut ja perinteiset matkailukohteet ovat ehkä liiaksi luottaneet vanhaan maineeseensa. Nyt seutukunnalla ainakin jo puhutaan uusista, suuren kokoluokan investoinneista, joita Retretin ja Luston jälkeen on seudulla vain harvoin tapahtunut.

Kautta aikojen matkailun kehittämiseen on pyritty saamaan vauhtia komiteoista, yhdistyksistä, tukitoimista ja yhteismarkkinoinnista. Matkailijayhdistyksen jälkeen markkinointivastuu on ollut lähinnä kunnilla sekä erilaisilla julkisen sektorin tukemilla yhteisöillä ja hankkeilla, jotka ovat toimineet vaihtelevilla kokoonpanoilla ja menestyksillä.

Savonlinnan markkinoinnista puhuttaessa ei

Lähteet:

voi jättää mainitsematta Pertti ”Pepe” Mutkaa, pitkäaikaista ja persoonallista matkailutoimiston päällikköä. Saimaan Matkailu ry. , Saimaan alueen kaupunkien yhteinen markkinointiyhdistys, perustettiin yli 70 vuotta sitten, ja se toimi enemmän tai vähemmän aktiivisesti aina 2000-luvun alkupuolelle asti. Yhdistys on nykyisin olemassa vain paperilla Kuopion matkailutoimiston pöytälaatikossa ja odottaa siellä aikaa, jolloin Saimaan alue jälleen löytää yhteisen ”Sinikolmion”, ”Iloista Lomaa Itä-Suomessa”- tai ”Lakeland-Finland” -teeman.

Matkailun kehittäminen Savonlinnassa alkoi toden teolla 1970-luvulla alkupuolella MEKin paikallistoimiston myötä ja siitä eteenpäin kehittämis-toiminta on ”kehittynyt” yhä sofistikoitummaksi, moniorganisatoriseksi vyyhdeksi. Tuntuu siltä, että kehittämisestä on tullut itse matkailusubstanssia tärkeämpi asia. Osittain tämä johtuu EU-rahoituksen säännöistä, joiden mukaan kehittäminen on aina uuden luomista, eikä jo olemassa olevien, hyvienkin käytäntöjen tukemista. Käytännön suurin muutos on teknologian kehittyminen ja kaikinpuolinen vauhdin lisääntyminen. Historia kuitenkin todistaa, että itse matkailumotiivit ovat samat, kuin yli sata vuotta sitten. Elämys, wellness, slow-life, kulttuurimatkailu ja monet nykymatkailun ”ismit” ovat syntyneet ja toimineet merkityksellisesti jo pitkiä aikoja, ennen kuin ne ovat kehittämisprosessien kautta tiedostettu.

- Vehviläinen, Olli: Savonlinnan kaupungin historia 1876 - 1976, Savonlinnan Kirjapaino Oy, 1978*
- Pohjola-Pirhonen, Helge: Olavinlinnan historialliset vaiheet, Savonlinna kirjapaino Oy, 1973*
- Paaskoski, Jyrki, toimittanut: Luonnon vihreä ajatusviiva, Punkaharjun kansallismaisema, Frenckellin kirjapaino 2005*
- Mutka, Pertti; Valkonen, Matti: Kylpyläelämää onnellisten saarilla, Satavuotias Savonlinnan kylpylaitos, Painolinna Oy*
- Suomen Matkailijayhdistyksen Savonlinnan Haaraosasto, toimittanut; Opas Matkailijoille Savonlinnassa ja sen ympäristössä, Etelä-Savon kirjapaino 1900*
- Olavin Kylpylaitos Savonlinnassa, Kylpykausi 6p:stä Kesäk 1 p:ään Syysk 1900, Lilius & Herzberg, 1900*
- Holopainen, Mirjam: Suuren isän varjossa, piirilääkäri Vilhelm Snellmanin elämä, Painokumppanit, 1992*
- Topelius, Z: Maamme kirja, Bokförlaget Oden Ab, 1980*
- Finlandia 1928 vuosikirja sivut 167-174 (jäljennös), Hotelli Finlandia, Punkaharju – lyhyt historiikki, kirj. A S ; Matkailutoimisto Finlandian julkaisema*
- Savolainen 4 7 1912 ja 6 7 1912*
- Savonlinnan lehti 26 6 1896 ja 3 7 1896*
- Savonlinnan Sanomat, maaliskuun 1 viikko 1981*
- Itä-Savo, 13 2 1981*
- St. Petersburgische Zeitung kesä 1803, Helsingin Yliopiston kirjasto, mikrofilmi*